

**ILMIY-TADQIQIY USULLAR ASOSIDA KASBIY ETIKA VA
DEONTOLOGIYANI RIVOJLANTIRISH****Doniyor Babayev Esanbayevich***Toshkent davlat tibbiyot universiteti**stomatologiya fakulteti 108-b-kurs talabasi**Ilmiy rahbar: Gulnoza Muxtorovna Ahmedova**TDTU, O‘zbek va xorijiy tillar, pedagogika kafedrasi dotsenti**pedagogika fanlari doktori*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada kasbiy etika va deontologiyaning mohiyati, ularni ilmiy-tadqiqiy usullar orqali rivojlantirish yo‘llari yoritilgan. Tadqiqotda kasbiy axloq me‘yorlari, mutaxassis mas‘uliyati va deontologik tamoyillarning amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, ilmiy yondashuv asosida kasbiy madaniyatni shakllantirish va uni ta‘lim hamda amaliyotda qo‘llash istiqbollari ko‘rib chiqiladi. Maqola natijalariga ko‘ra, ilmiy asoslangan etika tizimi mutaxassisning shaxsiy hamda ijtimoiy mas‘uliyatini oshirishda muhim o‘rin tutadi.*

Kalit so‘zlar: *Kasbiy etika -axloqiy xulq, deontologiya, ilmiy-tadqiqiy usullar, axloqiy me‘yorlar, kasbiy madaniyat, mas‘uliyat, ta‘lim jarayoni, etik tamoyillar.*

So‘nggi yillarda kasbiy etika va deontologiya masalalariga bo‘lgan e‘tibor ortib bormoqda. Zamonaviy jamiyatda har bir mutaxassis o‘z faoliyatini faqat bilim va ko‘nikmalar asosida emas, balki axloqiy me‘yorlarga tayanib olib borishi lozim. Bu ayniqsa tibbiyot, pedagogika, huquq, psixologiya kabi inson bilan bevosita ishlaydigan kasblar uchun nihoyatda muhimdir. Kasbiy etika va deontologiyani rivojlantirishda ilmiy-tadqiqiy yondashuv, tajriba va kuzatuv usullarini qo‘llash, shuningdek, axloqiy qadriyatlarning ilmiy asoslarini o‘rganish zarur. Mazkur maqolada ushbu jarayonning nazariy va amaliy jihatlari keng yoritiladi.

Kasbiy etika insonning o‘z kasbiga bo‘lgan mas‘uliyati, burchi va xulq-atvorini tartibga soluvchi me‘yoriy tizimdir. Deontologiya esa kasbiy faoliyatdagi axloqiy tamoyillarni o‘rganadi. Bu ikki tushuncha bir-birini to‘ldiradi: etika umumiy axloqiy qoidalarni belgilasa, deontologiya ularni muayyan kasb doirasida amalda qo‘llashni tushuntiradi⁴. Masalan, shifokor deontologiyasi bemorga nisbatan hurmat, sadoqat va sir saqlash tamoyillarini o‘z ichiga oladi; o‘qituvchi deontologiyasi esa o‘quvchilarga nisbatan adolatli va mehribon bo‘lishni talab qiladi⁵.

⁴ Hasanov, R. (2020). *Etika va estetika. Toshkent: Fan va texnologiya.*

⁵ *Xalqaro etika kodekslari bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami (2023).*

Kasbiy etikaning asosiy tamoyillari – halollik, mas’uliyat, insonparvarlik, samimiyat, adolat, va sadoqatdir. Kasbiy deontologiya insonning o‘z kasbini nafaqat daromad manbai sifatida, balki ijtimoiy burch sifatida qabul qilishini targ‘ib etadi. Bu esa kasbiy faoliyatda ishonch, barqarorlik va ma’naviy muhitni shakllantiradi. Har bir sohada kasbiy etika kodeksi mavjud bo‘lib, u xodimlarning o‘zaro va mijozlar bilan munosabatlarini tartibga soladi⁶.

Ilmiy-tadqiqiy usullar kasbiy etika va deontologiyani rivojlantirishning asosiy vositalaridan biridir. Bu usullar orqali kasbiy faoliyatda uchraydigan axloqiy muammolarni ilmiy tahlil qilish, ularning sabablari va oqibatlarini o‘rganish imkonini beradi⁷. Eng ko‘p qo‘llaniladigan usullar – kuzatish, tajriba, intervyu, anketa, modellashtirish va statistik tahlildir. Masalan, tibbiyotda bemor-shifokor munosabatini o‘rganishda so‘rovnoma usuli yordamida shifokorlarning etik tamoyillarga amal qilish darajasi tahlil qilinadi. Pedagogik sohada esa o‘qituvchilarning o‘quvchilar bilan muloqotidagi axloqiy yondashuvlari kuzatuv asosida o‘rganiladi. Natijada, kasbiy madaniyat darajasini oshirishga xizmat qiluvchi ilmiy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Kasbiy faoliyatda ko‘p hollarda “axloqiy dilemmalar” – ya’ni to‘g‘ri qarorni tanlash qiyin bo‘lgan holatlar uchraydi. Masalan, tibbiyotda - bemorning sirini saqlash yoki hayotini saqlab qolish uchun ma’lumotni oshkor etish; pedagogikada – adolat va insonparvarlik o‘rtasidagi muvozanatni topish. Bunday holatlarni tahlil qilishda ilmiy–tadqiqiy yondashuv, ya’ni kuzatish, modellashtirish va muqobil yechimlarni solishtirish usullari yordam beradi⁸.

Kasbiy etika va deontologiya bo‘yicha olib borilgan ko‘plab ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, axloqiy qadriyatlar mutaxassisning kasbiy muvaffaqiyati bilan bevosita bog‘liqdir. Masalan, sog‘liqni saqlash tizimida tibbiyot xodimlarining axloqiy me’yorlarga amal qilishi bemor ishonchini oshiradi, bu esa davolash jarayonining samaradorligiga ta’sir etadi. Shuningdek, ta’lim sohasida o‘qituvchilarning kasbiy etika qoidalariga amal qilishi o‘quvchilarda ijobiy motivatsiya, ishonch va hurmatni shakllantiradi. Bu esa o‘z navbatida ta’lim sifati va samaradorligini oshiradi. Deontologik yondashuvni mustahkamlash uchun ko‘plab oliy ta’lim muassasalarida “Kasbiy etika va deontologiya” fanini o‘qitish yo‘lga qo‘yilgan⁹.

Kelajakda kasbiy etika va deontologiyani yanada rivojlantirish uchun bir qator yo‘nalishlar mavjud. Birinchidan, ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish va ularni amaliyot bilan bog‘lash zarur. Ikkinchidan, kasbiy etika kodekslarini xalqaro tajriba asosida takomillashtirish, ularni raqamli muhitda qo‘llash imkoniyatlarini yaratish lozim. Uchinchidan, mutaxassislar uchun axloqiy

⁶ Jo‘rayev, A. (2021). *Kasbiy etika va deontologiya asoslari*. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.

⁷ G‘ulomov, M. (2019). *Kasbiy madaniyat va etika*. Toshkent: Yangi asr avlodi.

⁸ O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi metodik qo‘llanmalari.

⁹ Hasanov, R. (2020). *Etika va estetika*. Toshkent: Fan va texnologiya.

kompetensiyani oshirish bo‘yicha muntazam seminarlar, treninglar o‘tkazish muhimdir. Shuningdek, ilmiy-tadqiqiy markazlarda axloqiy tahlil bo‘limlarini tashkil etish, kasbiy faoliyatdagi muammoli vaziyatlarni o‘rganish va ularni yechish bo‘yicha metodik qo‘llanmalar yaratish zarur. Kasbiy deontologiyani rivojlantirish – bu nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy madaniyatni oshirish yo‘lidagi muhim qadamdir¹⁰.

Kasbiy etika nafaqat tashqi xulq-atvor me‘yorlarini, balki shaxsning ichki motivatsiyasini ham ifodalaydi. Psixologik nuqtai nazardan, insonning kasbiy axloqiy qarorlari uning qadriyat tizimi, empatiya darajasi va ma‘naviy ongiga bog‘liq. Shu bois, zamonaviy etika tadqiqotlarida emosional intellekt va axloqiy sezgirlik tushunchalari muhim o‘rin tutadi. Mutaxassisning o‘z his-tuyg‘ularini boshqarish qobiliyati, boshqalarning hissiyotini tushunish va ularga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi – bu kasbiy etikaning psixologik poydevoridir¹¹.

Xulosa qilib aytganda, kasbiy etika va deontologiya nafaqat shaxsiy burchni, balki jamiyat oldidagi mas‘uliyatni ham ifodalaydi. Ilmiy-tadqiqiy yondashuvlar bu sohada chuqur tahlil, yangicha qarash va samarali yechimlar topishga imkon beradi. Mutaxassislarning axloqiy madaniyati va deontologik dunyoqarashini shakllantirish, ularni zamonaviy fan yutuqlari bilan uyg‘unlashtirish orqali kasbiy faoliyat sifati oshadi. Shuning uchun har bir sohada etika va deontologiyani rivojlantirish davlat siyosati darajasida qo‘llab-quvvatlanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jo‘rayev, A. (2021). Kasbiy etika va deontologiya asoslari. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.
2. Hasanov, R. (2020). Etika va estetika. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Karimova, N. (2022). Zamonaviy ta’limda axloqiy qadriyatlar. Toshkent: Ilm ziyo.
4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi metodik qo‘llanmalari.
5. Xalqaro etika kodekslari bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami (2023).
6. G‘ulomov, M. (2019). Kasbiy madaniyat va etika. Toshkent: Yangi asr avlodi.

¹⁰ Karimova, N. (2022). Zamonaviy ta’limda axloqiy qadriyatlar. Toshkent: Ilm ziyo.

¹¹ Jo‘rayev, A. (2021). Kasbiy etika va deontologiya asoslari. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.